

PAPER DETAILS

TITLE: Ziya Gökalp'in Mektuplarında Kusak İnsâsi ve Gençliğe Öğütler

AUTHORS: Muhammed Mücahid Dalkılıç

PAGES: 397-411

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4316759>

Ziya Gökalp'in Mektuplarında Kuşak İnşası ve Gençliğe Öğütler*

Generation Construction and Advice to the Youth in Ziya Gökalp's Letters

Arş. Grv. Dr. Muhammed Mücahid DALKILIÇ¹

Öz

Türk düşünce dünyasının önemli isimlerden biri olan Mehmet Ziya Gökalp (1876-1924); sosyoloji, felsefe ve edebiyat gibi farklı alanlarda yaptığı çalışmalarla Türk milli kimliğinin inşa sürecine önemli katkılar sunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde yürüttüğü entelektüel faaliyetler ve ortaya koyduğu eserlerle Türk toplum yapısının temellerinin oluşumunda önemli rol oynayan Gökalp; eğitim, değer, kültür ve ahlak gibi meseleler üzerine önemli fikirler ortaya koymuştur. Gökalp'in sürgün dönemlerinde ailesine yazdığı mektuplar, onun kişisel düşüncelerine ek olarak hayalini kurduğu Türk gençliği anlama noktasında da önemli ipuçları sunmaktadır. Bu mektuplar "Limni ve Malta Mektupları" başlığı altında toplanmış ve yayımlanmıştır. Bu çalışmada Gökalp'in kuşak inşası ve gençliğe öğütleri, çocuklarına yazdığı mektuplar özelinde toplumsal değişim, kuşak sosyolojisi ve gençlik sosyolojisi bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre Gökalp, güçlü bir milli kimlik bilincine sahip, kültürel mirası özümsemiş ve bu mirası gelecek nesillere aktarmaya kararlı bireylerden oluşan bir gençlik hayal etmektedir. Milli bilincin, kültürel değerlerin korunmasının önemini aşılamaaya çalışan Gökalp, kızları Seniha, Hürriyet ve Türkan'a Türk milletinin tarihine ve kültürüne bağlı, ahlaki değerlere sahip bireyler olarak yetişmelerini öğütlemektedir. Sonuç olarak görülmektedir ki Gökalp'in mektuplarında çizdiği gençlik portresi, milli ve kültürel değerlere bağlı, ahlaki ve entelektüel açıdan gelişmiş, modern dünyaya uyum sağlayabilen bir gençliktir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak sosyolojisi, kuşak inşası, Ziya Gökalp, Gökalp sosyolojisinde gençlik ideali

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Mehmet Ziya Gökalp (1876-1924), a prominent figure in Turkish intellectual history, made substantial contributions to the construction of Turkish national identity through his work across fields such as sociology, philosophy, and literature. Gökalp, who played an important role in the formation of the foundations of the Turkish social structure with his intellectual activities and works during the establishment of the Türkiye Cumhuriyeti, put forward important ideas on issues such as education, values, culture and morality. In addition to his personal thoughts, Gökalp's letters to his family during his periods of exile provide important clues to understanding the Turkish youth he envisioned. These letters were collected and published under the title "Limni and Malta Letters". In this study, Gökalp's generation construction and his advice to the youth are analyzed in the context of social change, sociology of generation and sociology of youth in his letters to his children. Accordingly, Gökalp envisions a youth consisting of individuals who have a strong sense of national identity, who have assimilated cultural heritage and who are determined to pass this heritage on to future generations. Trying to instill the importance of national consciousness and the protection of cultural values, Gökalp advises his daughters Seniha, Hürriyet and Türkan to grow up as individuals who are loyal to the history and culture of the Turkish nation and have moral values. As a result, it is seen that the portrait of youth that Gökalp draws in his letters

* Bu çalışmanın ilk hali 04.10.2024-06.10.2024 tarihleri arasında Afyonkarahisar'da düzenlenen "Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji" sempozyumunda kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

¹ Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, muhammeddalkilic@kilis.edu.tr.

Atıf için (to cite): Dalkılıç, M. M. (2024). Ziya Gökalp'in Mektuplarında Kuşak İnşası ve Gençliğe Öğütler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: Cilt: 26 (Ölümünün 100. Yılında Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 397-411.

is a youth that is loyal to national and cultural values, morally and intellectually developed, and able to adapt to the modern world.

Keywords: Sociology of generations, construction of generational, Ziya Gökalp, the ideal of youth in Gökalp's sociology

Paper Type: Research

Giriş

Mehmet Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. 1924 yılının ilk aylarından itibaren çeşitli rahatsızlıklarla mücadele eden Gökalp, rahatsızlığı ağırlaşınca 14 Ekim 1924 günü Beyoğlu Fransız Hastanesi'ne yatırılmış ve 25 Ekim 1924 günü İstanbul'da vefat etmiştir (Tanyu, 1981, s. 156-160). Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Türk düşüncesinin önde gelen isimlerinden biri olarak, yeni bir toplumsal düzenin inşası sürecinde önemli katkılarda bulunmuştur. Gökalp'in 1919-1921 yılları arasında Limni Adası ve Malta'da sürgünde bulunduğu dönemde ailesine yazdığı mektuplar, ilk bakışta kişisel ve ailevi bağları sürdürme amacıyla yazılmış gibi görünse de bu metinler aynı zamanda Gökalp'in Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasına dair düşüncelerini de yansıtır. Gökalp, mektuplarında ailesine moral ve umut aşılamaya çalışırken, bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası şekillenecek olan yeni toplum düzenine dair hayallerini ve ideallerini dile getirmiştir. Bu çalışmada, Gökalp'in mektuplarındaki tematik unsurlar incelenerek, onun gelecekteki Türk toplumuna yönelik vizyonu açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Fikirleri ve eylemleriyle topluma yön veren isimlerin yaşadıkları dönemlere dair gözlem ve düşüncelerini dile getirdikleri eserler, aynı zamanda o dönemi anlama ve açıklama noktasında öncelikli olarak başvurulması gereken kaynaklar olarak da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Gökalp'in mektupları, onun düşünce dünyasını ve gençliğe yönelik idealini anlamamıza ışık tutan önemli kaynaklardandır. Gökalp'in mektupları, toplumsal değerlerin yeniden şekillendiği bir dönemde, aile, eğitim, kadınların toplumsal rolü, sağlık ve ahlaki değerler gibi konularda onun yorumlarını barındırmaktadır. Bu mektuplar, sadece bir aile babasının sürgündeki özlemlerini ifade etmekle kalmaz aynı zamanda yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısına yönelik fikirlerini de ortaya koyar. Gökalp'in toplumsal yapıya dair hayalleri, özellikle milli kimliğin inşası, aile yapısının güçlendirilmesi ve kadınların toplumsal yaşamda daha aktif roller üstlenmesi gibi unsurlar etrafında şekillenmektedir (Sinar, 2002). Mektuplar, Gökalp'in sadece ailesine olan bağlılığını değil, aynı zamanda bireyden topluma uzanan geniş bir modernleşme sürecini anlamamıza yardımcı olur. Gökalp, aileyi milletin temeli olarak görürken, bireyin sağlığı, eğitimi ve ahlaki gelişimi üzerinde de yoğunlaşır. Gökalp, kadınların eğitiminin toplumsal kalkınma için zorunlu olduğuna inanır. Bu bakış açısıyla, mektuplar sadece kişisel bir iletişim aracı olmaktan çıkar ve daha geniş bir toplumsal dönüşüm sürecini simgeler. Gökalp, aile ve toplum arasında kurduğu bu bağ ile Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini inşa etmeye yönelik düşüncelerini açıkça ortaya koyar (Argunşah, 2016).

Çocuklarının modern dünyadaki değişimlere uyum sağlarken, kendi köklerine ve geleneklerine bağlı kalmalarını arzu eden Gökalp, manevi değerlerin korunmasına dikkat çekmektedir. Gökalp'in mektupları, aynı zamanda eğitim ve öğrenim konusundaki düşüncelerini de yansıtmaktadır. İyi bir eğitim almanın ve kendini geliştirmenin önemini vurgulayan Gökalp, bu eğitimin milli değerlerle harmanlanmış olmasını arzu etmektedir. Gökalp, mektuplarında milli kimlik ve ahlaki değerler konusuna dikkat çekmektedir. Çocuklarının hem entelektüel hem de ahlaki açıdan donanımlı bireyler olarak yetişmelerini arzulayan Gökalp, onların sosyal sorumluluk bilinci yüksek, toplumun sorunlarına duyarlı bireyler olmasını temenni etmektedir. Mektuplar, Gökalp'in düşünce dünyasının ve gençliğe yönelik idealinin bir yansımasıdır. Mektupların bu çok katmanlı yapısı çalışma kapsamında incelenecek ve Gökalp'in düşünce dünyasında şekillenen yeni toplumun temel unsurları ortaya konacaktır.

Çalışmada, Gökalp'in mektuplarındaki bu temaların çözümlemesi yoluyla, onun tahayyül ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında nasıl bir toplum tasavvur ettiğini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Gökalp'in mektuplarından hareketle beş ana tema incelenecektir. Bu temalar, Gökalp'in yeni bir toplum inşasına dair düşüncelerini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik umutlarını anlamamıza ışık tutmaktadır. Çalışmanın amacı, bu mektupların toplumsal bir dönüşüm sürecinde nasıl bir anlam taşıdığını çözümlemek ve Gökalp'in yeni topluma dair vizyonunu mektuplar üzerinden yorumlamaktır.

1. Yeni Toplumun İnşası ve Sürgün Yılları

Ziya Gökalp, buhranlı bir dönemden geçen Osmanlı Devleti'nin son döneminde fikirleriyle toplumsal değişime yön vermeye çalışmıştır. Gökalp, 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te gerçekleştireceği Umumi Kongre'ye davet edilmiştir. Bu davet, onun hayatının önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. O, 18 Eylül 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Umumi Kongresi'ne katılmak amacıyla Diyarbakır'dan Selanik'e gitmiştir. Bu kongrede cemiyetin genel merkez üyeliğine seçilmiştir. Bu görev, Gökalp'in siyasi kimliğini oluşturma yanı sıra Selanik'te girdiği entelektüel ortam onun düşüncelerine de şekillendirmiştir (Karakaş, 2008, s. 445-446). Gökalp, 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne fiilen dahil olmasıyla resmen siyasi bir kimlik kazanmış daha sonra 1912'de Ergani Madeni Sancağı'ndan milletvekili seçilmiş ve Meclis-i Mebusan'da yer almıştır. Onun siyaset arenasında etkisi zaman içerisinde güçlenerek devam etmiştir.

Selanik'te bulunduğu 1910-1912 yılları arasında Ziya Gökalp'in fikir hayatında önemli değişikliklerin yaşandığını ifade etmek mümkündür. O, Selanik'te bulunduğu yıllarda hem Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem gibi isimlerle irtibat kurmuş hem de Genç Kalemler Dergisi'nde çeşitli müstear isimlerle şiir ve yazılarını yayımlama imkânı bulmuştur. Mehmet Ziya, ilk olarak bu dergide Gökalp imzasını kullanmış ve daha sonra diğer eserlerinde, mektuplarında kendisini Ziya Gökalp imzasıyla ifade etmiştir (Kaya & Turhan, 2006, s. 4; Tansel, 1989). Bir bakıma günümüzde bireylerin kimliklerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen Soyadı Kanunu henüz Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlüğe girmeden yıllar önce Mehmet Ziya Bey, kendisini Ziya Gökalp olarak tescillemiştir. Sürgün yıllarından sonra 1923'te yapılan Birinci Büyük Millet Meclisi seçimleri sonucunda Diyarbakır milletvekili olarak seçilmiştir. Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti'nin fikri mimarlarından biridir. Hatta Kaya ve Turhan'ın da ifade ettiği gibi onun 1923 yılında yazmış olduğu Türkçülüğün Esasları adlı çalışma aslında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin manifestosudur (Kaya & Turhan, 2006, s. 3-5). Gökalp, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönemde yeni toplumun inşa edilmesine yönelik önemli görüşler ortaya koymuştur. O, bilhassa modernleşme sürecinin kültürel alanda gerçekleşecek inkılaplarla anlam kazanacağını savunmuştur (Durakbaşı, 2005, s. 125).

Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nin çöküş süreciyle ortaya çıkan siyasal ve toplumsal krizi aşmak amacıyla geliştirdiği Türk milliyetçiliği anlayışında, yeni bir toplum inşasına odaklanmıştır. Bu amaçla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında milli kimlik ve toplum yapısını şekillendirecek değerleri öne sürerek devletin ideolojik ve sosyolojik temellerini atmaya yönelik kuramsal çabalar göstermiştir (Şahin, 2011, s. 385; Çetin, 2024, s. 73). Bu dönemde Gökalp'in temel amacı, Batı modernleşme değerleriyle uyumlu, ancak köklü Türk-İslam kültürel değerlerini de içine alan bir sentez ortaya koymak olmuştur. Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" formülasyonu, Türkiye'nin sosyokültürel dokusuna hitap eden üç ana bileşeni kapsar ve modern bir Türk toplumu için yeni bir yaşam programının temelini oluşturur (Karakaş, 2008, s. 459; Şahin, 2011, s. 399).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'un önemli ve stratejik noktaları İtilaf Devletleri kuvvetlerince kontrol altına alınmıştır. Bu tarihten yaklaşık iki buçuk ay sonra, 28 Ocak 1919 tarihinde İstanbul Darülfünun'da İçtimaiyat alanında dersler veren Ziya Gökalp, İngilizler

tarafından tutuklanmıştır. Tutuklandıktan sonra bir süre başka İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle birlikte Sansaryan Hanı ve Bekirağa Bölüğü'nde tutulan Gökalp, Divan-ı Harp'lerden birinde yargılanmış ve suçlu bulunmuştur. Yargılama sonrasında Gökalp, önce Limni Adası'na daha sonra da Malta Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Gökalp'in iki yıla yakın bir süre ülkesinden ve ailesinden uzak kalmak zorunda bırakıldığı sürgün hayatı 28 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılması ile başlamış, 19 Mayıs 1921'de tekrar İstanbul'a dönmesiyle sona ermiştir (Kaya & Turhan, 2006, s. 4; Durakbaşı, 2005, s. 123; Sinar, 2002, s. 86).

Gökalp, 1919'da Limni ve Malta'ya sürgün edildiğinde, milli kimlik inşasına yönelik bu düşüncelerini sürdürebilmek için mektuplarını birer fikir aracı olarak kullanmıştır. Gökalp'in sürgün yıllarında ailesine yazdığı mektuplar, yalnızca birer haberleşme metni olmanın ötesine geçer. Bunlar, yeni toplum idealini yansıtan düşüncelerini paylaştığı metinlerdir (Sinar, 2002, s. 89; Argunşah, 2016, s. 113). Gökalp, Limni ve Malta günlerinde, ailesine yazdığı her satırda onların moraliyle ilgilenirken bir yandan da geleceğe dair toplum inşa projeksiyonlarını, milliyetçi bir perspektifte şekillendirmeyi sürdürmüştür. Mektuplar, Gökalp'in toplumun çekirdeği olarak aileyi merkeze alan bir toplum modeli kurguladığını ve bu yapı üzerinden yeni nesiller yetiştirmeyi amaçladığını göstermektedir (Çınar, 2022, s. 20; Kırbaşoğlu Kılıç, 2018, s. 242).

Gökalp'in milli devlet idealini, özellikle sosyalleşme süreciyle güçlendirdiği görülmektedir. Ona göre bireyler, toplumsal bir varlık olma yolunda eğitim yoluyla milli değerlere uyum sağlamalıdır (Şahin, 2011, s. 388). Gökalp'in eğitime verdiği önem, mektuplarında da sıkça vurgulanmış, kızlarına ve eşine yazdığı satırlarda güçlü bir toplumun inşasında eğitim ve sosyalleşmenin gerekliliğine işaret etmiştir. Sürgünde, toplumu kültürel ve milli değerlere bağlı bireyler olarak inşa etme idealini korumuş ve bu ideali kendi ailesi üzerinden somutlaştırmaya çalışmıştır (Kırbaşoğlu Kılıç, 2018, s. 244; Yıldız, 2013, s. 269).

Sürgün yılları boyunca yazdığı mektuplar, Gökalp'in yeni bir toplum ve milli kimlik arayışının izlerini taşır. Siyasi ve entelektüel etkileri oldukça güçlü olan bu yazılar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, yalnızca ailesine değil, geleceğin toplumuna yönelik de yol gösterici niteliğe sahiptir (Doğan, 2019, s. 353; Durakbaşı, 2005, s. 123). Gökalp'in düşüncelerinin şekillendiği bu dönem, onu yalnızca bir fikir adamı değil, aynı zamanda milli değerlerin aile içinde korunarak gelecek nesillere aktarılmasını önemseyen bir aile babası ve toplum önderi olarak da yansıtır.

2. Yöntem

Biyografi, otobiyografi, mektup ve anı (hatırat) türünde yazılmış edebi eserler kimi zaman bize yazıldıkları dönem hakkında oldukça detaylı ve özgün bilgi aktarma işlevi görürler (Creswell, 2017, s. 190) (Ergün, 2023, s. 114). Sosyal bilimler alanında çalışma yapan araştırmacılar, araştırma konuları dahilinde kimi zaman ilgilendikleri kişilerin kendi kaleminden yazılmış olan ya da başkaları tarafından onlar hakkında yazılan kaynaklara başvurma yoluna giderler (Christensen, Johnson, & Turner, 2020, s. 62).

Bu çalışmada, Ziya Gökalp'in ailesine yazmış olduğu mektupların incelenmesi amacıyla nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi sürecini kapsayan bir yöntemdir (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 188-189). Gökalp tarafından kaleme alınmış mektuplar; onun kişisel ilişkilerini, düşünce yapısını ve toplumsal değişme karşısındaki tutumunu değerlendirmek amacıyla detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Buradan hareketle 27 Mayıs 1919-30 Nisan 1921 yılları arasında Gökalp'in sürgün döneminde kendisi tarafından ailesi muhatap alınarak yazılmış mektuplar mercek altına alınmıştır. Araştırma sırasında, 27 Mayıs 1919-30 Nisan 1921 tarihleri arasında Gökalp'in sürgün hayatında yazmış olduğu mektuplar incelenmiş ve bu mektupların içeriğinde ağırlıklı olarak ön plana çıkan hususlar göz önünde bulundurularak temalar belirlenmiştir. Verilerin analizi aşamasında, bu mektupların; kişisel, tarihsel ve sosyokültürel bağlamları da göz önünde bulundurulmaya özen gösterilmiştir.

Araştırmada, Gökalp'in gençlik idealini keşfetmek amacıyla iki amaca odaklanmıştır: Birinci amaç, onun yaşadığı dönemde toplumsal düzen ve değişmeyi nasıl yorumladığı ve yeni bir nesil inşası konusundaki fikirlerini mercek altına almaktır. İkinci amaç ise, Gökalp'in aile bireylerine yazdığı tavsiyelerden hareketle onun nasıl bir yeni hayat ve gençlik hayal ettiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda mektuplar, yazarın hem kişisel duygularını yansıtan ifadeler hem de ulusal düşünce hayatına katkıda bulunan kavramsal görüşler içerdiğinden daha kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Gökalp'in mektupları tarihsel bağlamda değerlendirilirken, onun düşünce dünyasında Cumhuriyet'in inşası sırasında genç nesillere biçtiği rolün anlaşılmasına da odaklanılmıştır. Özellikle kızlarına yönelik nasihatleri, dönemin toplumsal cinsiyet rollerini ve Gökalp'in bu rollerin gelecekteki Türk toplumunda nasıl bir evrime uğrayacağını hayal ettiğini gösteren önemli göstergelerdir.

Araştırma konusu belirlendikten sonra Ziya Gökalp'in kaleme almış olduğu mektuplar üzerine literatür taraması yapılmış ve bu çerçevede aşağıdaki eserler tespit edilmiştir:

1. Ali Nüzhet Göksel (1956). Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları
2. Fevziye Abdullah Tansel (1989). Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları (İlk Baskı: 1965)
3. Önder Göçgün (1992). Hususi Mektuplarına Göre: Ziya Gökalp'in Hayat Görüşü
4. Alev Sınar (2002). Bir Mefkûre Adamının Kaleminden Malta
5. Ayşe Durakbaşı (2005). Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektuplarında Yeni Hayat ve Yeni Aile
6. Saadettin Yıldız (2013). Sürgün Mektuplarındaki Ziya Gökalp
7. Hülya Argunşah (2016). Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektuplarında Aile, Kadın ve Çocuk Eğitimi Fikri
8. Latife Kırbasoğlu Kılıç (2018). Ziya Gökalp'in Hususî Mektuplarında Değer Aktarımı
9. Yalçın Doğan (2019). Ziya Gökalp'in Malta Esareti
10. Tuba Çınar (2022). Fikir Hayatından Kalp Hayatına Ziya Gökalp Malta ve Limni Mektupları'na Göre Baba ve Eş Olarak

Yukarıda bahsi geçen eserlerden de faydalanılmak suretiyle araştırma kapsamında Fevziye Abdullah Tansel (1989) tarafından hazırlanan "Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları" başlıklı çalışma nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sürecinde kullanılan mektuplara, Fevziye Abdullah Tansel tarafından derlenen Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları adlı çalışma sayesinde ulaşılmıştır. Bahsi geçen çalışmanın ilk baskısı 1965 yılında, ikinci baskısı ise 1989 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışma kapsamında ikinci baskı incelenmiştir. Bu kapsamda önce ilgili dokümana ulaşılmış, ulaşılan dokümanın orijinal olup olmadığı teyit edilmiş, dokümanda yer alan bilgiler "anlamak ve yorumlamak" amacıyla araştırmacı tarafından okunmuş, yapılan okuma sırasında araştırma sorusu/soruları çerçevesinde temalar belirlenmiş ve nihai olarak belirlenen temalar altında değerlendirilebileceği düşünülerek kodlanan veriler "Hususi Mektupların Satır Aralarındaki Ziya Gökalp" başlığı altında kategorize edilmiştir.

Mektupların kodlama süreci, öncelikle gençlik ve eğitim konularına ilişkin ifadelerin belirlenmesiyle başlamış, ardından Gökalp'in kızlarına yönelik tavsiyeleri üzerinden analiz derinleştirilmiştir. Gökalp'in mektuplarında yer alan vatanseverlik, ahlak, eğitim ve kadınların toplumdaki rolü gibi temalar, onun idealize ettiği gençlik modelini anlamak için kullanılmıştır. Ayrıca, bu mektuplar sadece ailevi bağlarını değil, aynı zamanda topluma ve ülkenin geleceğine dair geniş çaplı bir vizyonu yansıttığı için çift yönlü bir analiz sunmuştur. Verilerin analizi ise

içerik analizi teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mektupların metinleri, temalar, motifler ve yazım dili açısından detaylı bir şekilde kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Bu kodlama süreci, düşünürün belirli konulara dair düşüncelerini açığa çıkarmak ve yeni toplumun inşa sürecinde fertle ilgili ön plana çıkan başlıkları değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

3. Hususi Mektupların Satır Aralarındaki Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği düşüncesinin şekillenmesinde ve Türkiye’de sosyolojinin temellerinin atılmasında öncü bir isim olarak kabul edilir. Onun Limni ve Malta Adaları’nda yaklaşık iki yıl boyunca sürgünde geçirdiği dönemde ailesine yazdığı mektuplar, sadece bir baba ve eş olarak duyduğu özlemi yansıtmaz; aynı zamanda ülkesine ve milletine yönelik derin düşüncelerini ve ideallerini de ortaya koyar. Bu mektuplar, Gökalp’in içsel dünyasında şekillenen yeni Türkiye’ye dair umutlarını, yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine inşa edilecek modern Cumhuriyet’te toplumsal yapının nasıl kurulacağına dair fikirlerini satır aralarında saklar. Gökalp’in aile üyelerine yazdığı bu mektuplarda onun aile yaşantısına dair izler bulabilmek mümkündür. Bu mektuplar, sürgün nedeniyle eşinden ve çocuklarından uzakta olan bir babanın onlara rehberlik etmek amacıyla kaleme aldığı pedagojik birer metin olarak ele alınabilir. Ayrıca onun Limni ve Malta’da sürgün olarak bulunduğu yıllarda eşine ve üç kızına yazdığı mektuplar, yakın tarihimizde yaşanan sosyal değişimleri anlama ve açıklama noktasında oldukça önemlidir. (Kaya & Turhan, 2006, s. 5). Gökalp, mektuplarında sıklıkla ailesine moral vermeye çalışsa da bu satırlarda şekillenen düşünceler, onun Türkiye’nin geleceğine dair vizyonunu da açıkça gösterir.

Gökalp, sürgün hayatı boyunca eşi Vecihe Hanım’a ve kızları Seniha, Hürriyet ve Türkan adlı kız çocuklarına haftada iki gün mektup göndermiştir. Bu mektuplar; yurdundan, ailesinden ve sevdiklerinden uzakta olan herhangi birinin kaleminden çıkmış olan duygu, düşünce ve anıları dile getiren yazılar olarak değerlendirilmemelidir. Gökalp’in yazdığı mektuplar, her ne kadar aile üyeleri muhatap alınarak yazılmış olsa da bu mektupların Türk modernleşme serüveni bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayşe Durakbaşı (2005, s. 123-124), Gökalp’in eşine ve çocuklarına yazmış olduğu mektupların önemini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bu mektuplar, Türk modernleşme tarihinde özel alanın tarihselleştirilmesi, yeni aile modellerinin ve imgelerinin resmedilmesi ve hayal edilmesi, aile üyeleri arasında yeni etkileşim kalıplarının geliştirilmesi, ideal-annelik ve babalık tanımlarının kurgulanması, çocuk yetiştirme ve terbiyeye ilişkin yeni norm ve değerlerin üretilmesi, kısacası, modernleşme sürecinde ‘mahremiyetin dönüşümü’ne ilişkin mikro toplumsal süreçlerin ve pratiklerin incelenmesi için çok değerli bir kaynak oluşturuyor.”

Gökalp’in mektuplarında, bireysel yaşam ile ulusal idealler bir arada harmanlanmıştır. O, bir yandan ailesine özlemini dile getirirken, diğer yandan eğitim, kadınların toplumsal rolü, aile hayatının önemi ve ahlaki değerler gibi temel konulara da vurgu yapar. Bu mektuplar aracılığıyla, Gökalp’in Türkiye Cumhuriyeti’nin inşasında nasıl bir toplum hayal ettiğini anlayabiliyoruz. Onun aileyi toplumun temel yapı taşı olarak kabul eden ve kadınların toplumsal yaşamda aktif birer aktör olması gerektiğini savunan fikirleri, modernleşme sürecinde nasıl bir ulusal vizyon taşıdığını gösterir. Gökalp’in mektuplarında öne çıkan temalar üzerinden bu vizyonun izleri sürülecek ve onun sadece bir baba değil, aynı zamanda Türk sosyolojisinin ve milliyetçiliğinin mimarı olarak ortaya koyduğu düşünceler, beş ana tema altında incelenecektir.

3.1. Dünyanın ve Memleketin Ahvalı

Ziya Gökalp’in sürgün döneminde ailesine yazdığı mektuplarda, dünyaya ve memleketin durumuna dair gözlemleri hem derin bir toplumsal eleştiriyi hem de geleceğe dair umutlarını içerir. O dönemde dünya, Birinci Cihan Harbi ve sonrasındaki siyasi karışıklıklarla sarsılmaktaydı. Gökalp, bu süreçte insanlığın ve Türkiye’nin yaşadığı zorlukları anlamlandırırken, gelecekteki toplumsal değişimleri mefkûre (ideal) ve ilim ışığında

değerlendirir. Gökalp'e göre, bu zorlu günler aslında yeni bir medeniyetin doğuş sancılarıdır ve insaniyet, hürriyet, adalet gibi değerler aracılığıyla gelecekte daha iyi bir dünyaya ulaşacaktır. Gökalp, dünyanın ve memleketin çektiği sıkıntıların bir gün mutlaka nihayete ereceğine inanmakta ve bu geleceğe dair bu ümidini çeşitli vasıtalarla eşine ve çocuklarına da aşılamaya gayret etmektedir.

Gökalp'in mektuplarında dikkat çeken temel tema, dünyada yaşanan savaş ve yıkımların geçici olduğu ve nihai olarak insanlığı daha yüksek bir medeniyete taşıyacağına dair inancıdır. İlk alıntıda Gökalp, savaşın felaketlerine rağmen insanlığın bu zorluklardan kurtulacağını ve büyük mefkûrelerin bu dönemde gelişip yayılacağını vurgular. Bu inanç, onun tarihsel olaylara dair iyimser yaklaşımını ve insanlığın evrimsel olarak ilerleyeceği fikrini destekler. "İstikbalde artık haksızlık, adaletsizlik, hürriyetsizlik yoktur" cümlesi, onun medeniyetin ilerleyişine olan sarsılmaz güvenini ifade eder (Tansel, 1989, s. 315).

Bir başka alıntıda Gökalp, insaniyetin yeni bir medeniyet doğurmak üzere olduğunu ve bu sürecin doğum sancılarıyla paralel olduğunu belirtir. Bu benzetme, onun sosyolojik ve tarihsel olayları doğal bir süreç olarak gördüğünü, felaketlerin ise geçici olduğunu düşündüğünü gösterir (Gürsoy & Çapcıoğlu, 2006, s. 92). Gökalp'e göre bu sancılı dönem, adalet, hürriyet ve eşitlik gibi evrensel değerlerin hâkim olacağı yeni bir medeniyetin habercisidir (Erişirgil, 2007, s. 158). Bu görüş, onun toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerine dair derin bir farkındalık geliştirdiğini ve toplumsal düzenin yeniden şekilleneceğini öngördüğünü gösterir.

Gökalp'in dünya düzenine yönelik eleştirisi sadece savaşla sınırlı değildir. O, mevcut medeniyetin çöküşünü ve onun yerine daha adil bir düzenin geleceğini ifade eder. Mektuplarda medeniyetin zulüm ve vahşetle dolu olduğu belirtilir ve bunun yıkılmasının kaçınılmaz olduğuna dair bir inanç dile getirilir. Gökalp, eski dünyanın felsefesinin, ahlakının ve medeniyetinin iflas ettiğini ve yeni bir dünya düzeninin yükselmesi gerektiğini savunur. Eski dünyanın baskı ve korkuya dayanan yönetim anlayışının son bulduğunu, yeni dünya düzeninde halkın rızasının ön planda olacağı bir sistemin gelişeceğini belirtir.

Gökalp'in mektupları, sürgün döneminde olmasına rağmen onun toplumsal ve siyasal gelişmelere dair derin bir umut beslediğini göstermektedir. Ona göre, dünyadaki olumsuzluklar geçici bir hastalık gibi algılanmalı ve gelecekte insanlık mutlaka daha adil, özgür ve eşitlikçi bir düzenle buluşacaktır. Gökalp'in dünya görüşü, ilim ve mefkûrenin insanlığı ileriye taşıyan temel unsurlar olduğunu savunur. Bu iki kavram hem bireylerin hem de toplumların gelişiminde belirleyici faktörlerdir ve insanlık bu kanatlarla yükselmeye devam edecektir.

Bu bağlamda Gökalp'in mektuplarında dünya ve memleketin ahvali üzerine yaptığı yorumlar, onun tarihe olan geniş bakış açısını ve idealist yaklaşımını yansıtır. Zorluklar, savaşlar ve toplumsal çöküşler onun için geçici, ancak gelecekteki parlak günlerin habercisidir. İlmin ve mefkûrenin ışığında insanlık daha iyi bir dünyaya ulaşacak, hürriyet ve adalet egemen olacaktır. Bu mektuplar, Gökalp'in sürgün dönemindeki duygusal durumunu yansıtırken aynı zamanda onun geleceğe dair umut dolu bir vizyon sunduğunu da ortaya koymaktadır.

3.2. Ruh ve Beden Sıhhati

Ziya Gökalp'in sürgün döneminde ailesine yazdığı mektuplarda ruh ve beden sağlığı teması önemli bir yer tutar. Gökalp, sağlığı sadece fiziksel bir kavram olarak ele almaz; ruh sağlığının da beden sağlığı kadar önemli olduğunu vurgular. Mektuplarında ailesine sürekli olarak sağlıklı kalmaları için önerilerde bulunurken, sağlık konusuna hem bireysel hem de ailevi bir sorumluluk olarak yaklaşır. Sağlıkla ilgili öğütleri, fiziksel iyilik halini korumanın yanı sıra duygusal ve ruhsal sağlığı da muhafaza etmenin önemine işaret eder.

Gökalp, mektuplarında ailesinin sağlık durumuna büyük bir titizlikle eğilir. Özellikle eşi ve çocuklarının sağlığına dair sürekli endişelerini dile getirir ve onların fiziksel bakımlarıyla yakından ilgilenir. "Validenizin sıhhatine itina ediniz. Türkan'ın beslenmesini de unutmayınız"

gibi ifadeleri, onun ailenin her bireyine karşı beslediği derin kaygıyı yansıtır (Tansel, 1989, s. 4). Sağlığın fiziksel yönü kadar beslenme konusuna da odaklanması, Gökalp'in somut bir iyilik hali anlayışına sahip olduğunu gösterir. Ailesine iyi gıdalar tüketmelerini önerir, hatta taze yumurta, et ve balık yemeklerini vurgular. Bu durum, onun sağlığa bütüncül bir yaklaşımla hem doğru beslenmenin hem de temiz hava gibi çevresel faktörlerin önemine dikkat çektiğini ortaya koyar.

Fakat Gökalp, sağlığı sadece fiziksel olarak ele almaz. Ruh sağlığının da beden sağlığı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu açıkça ifade eder. “Ruhum da sağlamdır. Sizin sıhhat ve istirahatte bulunduğunuzu haber aldıkça, hiçbir kedere mağlup olmam” gibi cümleler, ruh sağlığının fiziksel sağlığın temelinde yattığına inandığını gösterir (Tansel, 1989, s. 9). Gökalp, özellikle sinirlerine hâkim olmanın önemine vurgu yapar ve ruhsal dengeyi korumanın, büyük felaketler karşısında bile insanın sağlığını muhafaza etmesini sağlayacağını belirtir. O, “Sinirlerine hâkim olan, değil küçük hadiseleri, hatta büyük felaketleri de atlatır” diyerek, duygusal dayanıklılığın sağlığın temel unsurlarından biri olduğunu savunur (Tansel, 1989, s. 64).

Gökalp'in ruh ve beden sağlığı anlayışı, sadece bireylerin kendi iyilik halleriyle sınırlı değildir. Ona göre, sağlık aynı zamanda bir ailevi sorumluluk olarak ele alınmalıdır. Ebeveynlerin sağlığı, çocuklarının mutluluğu ve gelişimi üzerinde doğrudan etkilidir. Gökalp, “Yavrularının saadeti için, analar ve babalar hasta olmamağa, uzun müddet yaşamağa mecburdurlar” diyerek, ebeveynlerin sağlıklı kalma yükümlülüğünü çocuklarının iyiliği için bir zorunluluk olarak tanımlar (Tansel, 1989, s. 51). Bu yaklaşım, onun sağlık kavramını sadece bireysel bir durum olarak değil, ailevi bir görev olarak da gördüğünü gösterir. Gökalp hem fiziksel hem de ruhsal sağlığın, bir aile içinde birbirine bağlı bir denge içinde olduğunu vurgular.

Bu mektuplar, Gökalp'in ruh ve beden sağlığı konusundaki hassasiyetini ve bu kavramları nasıl bir ailevi sorumluluk olarak ele aldığını net bir şekilde göstermektedir. Onun sağlıklı kalmaya yönelik önerileri hem fiziksel hem de duygusal iyilik halinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Neticede Ziya Gökalp'in mektuplarında sağlığa dair yaptığı vurgular; onun sağlık anlayışının ne kadar kapsamlı ve derin olduğunu ortaya koymaktadır. Gökalp, beden sağlığının ruh sağlığıyla iç içe olduğunu düşünerek, duygusal dengeyi korumanın da fiziksel sağlık kadar önemli olduğunu sürekli vurgulamıştır. Ailesine yönelik öğütlerinde beslenme, temiz hava, kederden kaçınma ve metanetli olma gibi unsurları içeren çok yönlü bir sağlık yaklaşımı benimsemiştir. Gökalp'in sağlık anlayışı, bireyin sadece kendisi için değil, ailesi için de sağlıklı kalma sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini savunur.

3.3. Eğitim Meselesi

Ziya Gökalp'in sürgün döneminde kızlarına yazdığı mektuplarda eğitim meselesine verdiği önem, onun bireysel gelişimin ötesinde, bir milletin inşasına yönelik geniş kapsamlı bir eğitim vizyonunu ortaya koymaktadır. Gökalp, eğitimi sadece akademik bilgi kazandırma süreci olarak görmez; ahlaki değerlerin, toplumsal sorumlulukların ve sosyalleşmenin bir arada geliştiği bir sistem olarak ele alır. Bu bağlamda, ailede alınan eğitimin bireyin temel karakterini şekillendirdiğini, okul ortamının ise bireyi topluma entegre eden en önemli kurumsal yapı olduğunu savunur. Gökalp'in kızlarına yazdığı mektuplar, onun sadece bireysel bir öğretmen olmadığını, aynı zamanda Türk milletinin geleceği için nasıl bir eğitim sistemi ve gençlik yetiştirme vizyonu istediğini de gözler önüne serer.

Eğitim, Gökalp için iki temel meseleye dayanır: Ailede öğrenilen ahlak ve mektepte öğrenilen ilim. Bu iki unsurun birleşimi, bireyin hem karakter hem de bilgi yönünden tam anlamıyla gelişmesini sağlar. Gökalp, eğitimin bu iki temel kaynağının birbirini tamamladığını vurgular ve kızlarına, “Ahlak aile içinde öğrenilir, ilim mektepte bellenir. Derslerinize iyi çalışınız” diyerek hem ahlak hem de bilimsel bilginin eğitimdeki rolünü açıkça ifade eder (Tansel, 1989, s. 62). Eğitimin ailede başladığını ve çocukların karakterlerinin burada şekillendiğini

savunan Gökalp, ancak okulun sosyalleşme ve entelektüel gelişim açısından olmazsa olmaz bir kurum olduğuna dikkat çeker.

Gökalp'in eğitime bakışı, sadece bireysel öğrenmeye değil, çocukların toplumsal bir yapının parçası olarak gelişmelerine odaklanır. O, bireyin topluma entegre olması noktasında okulu önemli bir kurum olarak merkeze almaktadır. Onun "Mektep, çocukların birleşmesinden vücuda gelmiş bir cemiyettir" ifadesiyle okulun, bireylerin sosyal bir varlık olarak yetişmelerine olan katkısını vurgular (Tansel, 1989, s. 75). Gökalp'e göre, okul sadece bilgi edinme yeri değildir; çocukların bir arada yaşayıp düşündüğü, sosyal beceriler geliştirdiği ve gelecekteki toplumsal rollerine hazırlandığı bir mekandır. Bu bağlamda okul, bireysel gelişimle toplumsal sorumlulukların iç içe geçtiği bir yapıdır. Onun okul vurgusu, eğitimin sadece bireyi değil, toplumu dönüştürme gücünü de barındırdığını ortaya koyar.

Gökalp'in eğitim felsefesinde sosyalleşmenin merkezi rolü, çocukların gelecekte büyük bir toplumun parçası olarak nasıl bir yaşam süreceğini anlamalarını sağlar. Bireysel eğitimde mümkün olmayan toplumsal değerlerin, okulda kazanılacağını savunur. "Çocuk büyüdüktan sonra, büyük cemiyetin içinde yaşayacak. O halde, ilerideki içtimai hayata alışmak için, çocukluk devresinde de içtimai bir hayat yaşamak lazım gelir. İşte çocuk bu içtimai terbiyeyi mektepte alır" (Tansel, 1989, s. 76) şeklindeki ifadeleri, Gökalp'in eğitimi, bireyin topluma hazırlanma süreci olarak gördüğünü ortaya koyar. Ona göre, eğitim süreci sadece akademik bilgi edinme değil, aynı zamanda sosyal becerilerin kazanılmasıyla şekillenir.

Gökalp'in eğitimde toplumsal bir yapı olarak mektebi öne çıkarmasının bir diğer nedeni, bireyin ortak toplumsal ve kültürel değerleri paylaşarak millet olma bilincini kazanmasıdır. O, "Mektepte yüzlerce çocuk beraber duyuyor, beraber düşünüyor, beraber anlıyor, istikbal için müşterek gayeler tahayyül ediyor" diyerek, çocukların okul aracılığıyla ortak hedefler ve değerler kazandığını belirtir (Tansel, 1989, s. 76). Bu, milletin fertleri arasında ortak bir kültürel bilinç oluşturma temel yolu olarak görülür. Gökalp, milletin birliği ve toplumsal dayanışma için ortak değerlerin okulda öğrenilmesi gerektiğini savunur. Bu düşünce, onun toplumu bir arada tutan kültürel değerlerin eğitim yoluyla aktarıldığına dair inancını gösterir.

Gökalp'in eğitime dair dikkat çektiği bir diğer önemli nokta, bireylerin yabancı dil öğrenmesi ve kendilerini sürekli geliştirmeleridir. Onun mektuplarında kızlarına sıkça yabancı dil öğrenmeleri gerektiğini vurgulaması, Türk milletinin Batı medeniyetiyle rekabet edebilmesi için dil becerilerinin ne kadar önemli olduğuna inandığını gösterir. "Bugün her Türk'e Fransızca, İngilizce gibi lisanlardan birini bilmek lazımdır; çünkü ilme dair kitaplar henüz lisanımızda kâfi derecede yok" ifadesi, Gökalp'in bilgiye ulaşmanın ve medeniyet yarışında yer almanın yollarından birinin yabancı dil öğrenmek olduğunu düşündüğünü ortaya koyar (Tansel, 1989, s. 79). Ona göre, modernleşme ve medeniyetle rekabet edebilmek için eğitim süreci, bireyin bilgiye erişim kapasitesini artırmalı ve dünya ile entegre olmasını sağlamalıdır.

Salgın hastalıklar döneminde Gökalp, çocuklarının okula gitmemelerini ve evde ders çalışmaları gerektiğini vurgularken, eğitimin sürekliliği konusunda oldukça hassastır. Gökalp, okulun sosyalleşme açısından önemini kabul etse de zor zamanlarda eğitimin evde devam etmesi gerektiğini savunur. "Hastalıklar mektebe gitmene mâni oluyor. Bari evde ablan, Hoca Hanım yahut amucan seni okutsun" ifadesi, Gökalp'in eğitimde sürekliliğe verdiği önemi ve eğitim süreçlerinin şartlara göre uyarlanabilmesi gerektiğini savunduğunu gösterir (Tansel, 1989, s. 244). Bu düşünce, onun eğitimi kesintiye uğratmama ve sürekli geliştirme konusundaki kararlılığını ortaya koyar.

Ziya Gökalp'in mektuplarında eğitime dair dile getirdiği fikirler, onun nasıl bir gençlik ve eğitim sistemi talep ettiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Gökalp'in eğitim vizyonunda, ailede başlayan ahlaki eğitim ve okulda öğrenilen bilimsel bilgi, bireyin tam anlamıyla gelişmesini sağlar. Okul, bireyin sosyal bir varlık olarak topluma entegre olmasına, ortak değerler kazanmasına ve millet olma bilincinin gelişmesine olanak tanır. Gökalp, bireysel gelişimin

toplumsal sorumluluklarla bütünleştiği bir eğitim sistemini savunur ve bu sistemin modernleşme yolunda Türk milletini dünya medeniyetleriyle rekabet edebilir hale getireceğini düşünür.

Eğitimin sürekliliği ve disiplinine büyük önem veren Gökalp, bireylerin sadece akademik bilgiye değil, aynı zamanda ahlaki değerlere de sahip olması gerektiğini vurgular. Onun kızlarına verdiği eğitim öğütleri, aslında Türk gençliğine yönelik daha geniş bir vizyonun yansımasıdır. Yabancı dil öğrenmek, faydalı kitaplar okumak ve kendini sürekli geliştirmek, Gökalp'in idealize ettiği gençliğin temel özellikleridir. Gökalp'in eğitime dair düşünceleri hem bireysel hem de toplumsal bir dönüşüm sürecinin anahtarını elinde tutan bir sistem arayışını yansıtır. Bu sistem, sadece bilgi edinmekle kalmayıp, aynı zamanda milletin gelecekteki başarısını ve dayanışmasını sağlayacak olan ahlaki ve kültürel değerleri de aktarır.

3.4. Aile Hayatının Önemi

Ziya Gökalp'in sürgün yıllarında ailesine yazdığı mektuplar, onun aile hayatına verdiği önemin en güçlü göstergelerinden biridir. Gökalp, ailesinden uzak kaldığı bu dönemde, aile bağlarının manevi gücüne sıkça vurgu yapar ve ailesine olan özlemini dile getirir. Aile, onun için sadece bireysel bir mutluluk kaynağı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve milletin temellerini oluşturan kutsal bir yapı olarak kabul edilir. Gökalp'in mektuplarında aile hayatı, sevgi, vefa, mutluluk ve dayanışma kavramları etrafında şekillenir. Bu mektuplar, bir babanın sürgün koşulları altında bile ailesine olan bağlılığını kaybetmediğini ve onları sürekli olarak destekleyip moral vermek için çaba gösterdiğini gözler önüne serer. Aile onun için sadece bir yuva değil, aynı zamanda hayatın anlam kazandığı bir merkezdir; Gökalp, bu merkezi kaybetmenin en büyük bedbahtlık olduğunu ifade eder.

Gökalp'in mektuplarında aileye duyduğu derin özlem, sürgün koşullarının getirdiği yalnızlık ve kederle daha da yoğunlaşır. O, aile mutluluğunun sadece birlikte geçirilen anlar değil, aynı zamanda manevi bir huzur kaynağı olduğunu vurgular. “Bir baba için ailesinden uzakta bayramlar geçirmek çok acıdır” diyen Gökalp, özellikle bayram günlerinde aileden ayrı kalmanın verdiği acıyı dile getirir (Tansel, 1989, s. 27). Bu acı, sadece fiziksel bir uzaklık değil, aynı zamanda manevi bir eksikliklerdir. Bayram gibi birlik ve beraberliğin önem kazandığı günlerde ailesinden ayrı kalmak, Gökalp için dayanılması güç bir durumdur. Ancak bu acıya rağmen, ailesine sürekli metanetli olmaları ve birbirlerine destek vermeleri gerektiğini öğütler. Gökalp, aile bireylerinin birbirine olan desteğini, aile hayatının en temel yapı taşı olarak görür. “Aile demek, birbirine yardım demektir” (Tansel, 1989, s. 182) diyerek, ailenin ancak karşılıklı destek ve dayanışma ile ayakta kalabileceğini ifade eder.

Aile, Gökalp'in düşünce dünyasında sadece bireylerin bir araya geldiği bir topluluk değil, aynı zamanda milletin temel taşıdır. “Aile cemiyeti, milli cemiyetin temelidir” ifadesi, onun aileyi bir mikro-kurucu bir kurum olarak gördüğünü ve milletin gücünün ailelerin sağlamlığına dayandığını ortaya koyar (Tansel, 1989, s. 414). Gökalp'e göre, güçlü bir millet yaratmanın yolu, güçlü aile yapılarından geçer. Aile, toplumun en küçük ama en güçlü birimi olarak görülür ve bu birim ne kadar sağlam olursa, milletin de o kadar güçlü olacağına inanılır. Bu bağlamda, Gökalp, aile hayatının milli ve toplumsal değerler için bir temel oluşturduğunu savunur. Aile yapısındaki sağlamlık, milletin gelecekteki başarısının garantisidir. Özellikle kadınların ailedeki rolü üzerinde duran Gökalp, “Millet de kadının bir eseri demektir” diyerek, kadınların aile içindeki eğitim ve terbiyeye katkısının milletin geleceğini şekillendirdiğini ifade eder (Tansel, 1989, s. 414).

Gökalp'in mektuplarında özlem duygusu sadece bireysel bir arzudan ibaret değildir. Onun ailesine duyduğu özlem aynı zamanda sürgün yıllarında onun hayatını anlamlandırmaktadır. “Aileye layık olduğu mevki vermeyen bir medeniyet, medeniyet değildir” şeklindeki ifadesi, onun aileyi kutsal bir kurum olarak gördüğünü ve modern medeniyetlerin aileyi koruma sorumluluğu taşıdığını gösterir (Tansel, 1989, s. 576). Gökalp'e göre, bireyin mutluluğu, aile içinde başlayan ve topluma yayılan bir süreçtir. O, “Ailem orada ne kadar mesutsa, ben de o kadar mesut olabilirim” diyerek, kendi mutluluğunu ailesinin mutluluğuna bağlar (Tansel, 1989, s. 55). Aile üyelerinin birbirine olan sevgisi ve desteği, bireylerin huzurunu

ve toplumsal düzenin devamını sağlayan temel unsurlardan biridir. Gökalp, ailesinden uzak kaldığı bu dönemde bile, onların birbirlerine destek olmalarını ve bu zor günleri metanetle atlatmalarını sürekli olarak vurgular.

Gökalp'in aile hayatına yönelik derin bağlılığı, aynı zamanda sevgi ve vefa kavramlarıyla da iç içe geçmiştir. Ona göre, aile içindeki sevgi ve vefa, bireylerin hayatta tutunmasını sağlayan en güçlü duygulardır. “Bir insan samimi muhabbet ve vefayı ancak ailesi içinde bulabiliyor” diyerek, aile içindeki ilişkilerin samimiyeti ve dürüstlüğü üzerine vurgu yapar (Tansel, 1989, s. 357). Aile, bir insanın hem sevilip hem de sevdiği en önemli kurumdur ve bu karşılıklı sevgi, bireyin hayatı anlamlandırmasında merkezi bir rol oynar. Gökalp, aile içindeki sevginin, bireyin sadece kişisel mutluluğunu değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da belirleyen bir güç olduğunu savunur. Aile içindeki sevgi, bireyin toplumdaki diğer insanlarla olan ilişkilerini de şekillendirir ve bu nedenle Gökalp, sevginin kaynağının aile olduğunu düşünür.

Gökalp'in aileye olan bağlılığı, onun bireysel mutluluğunu da doğrudan etkilemiştir. Ailesinin mutluluğu, onun için kendi mutluluğu anlamına gelirken, ailedeki düzen ve huzurun toplumsal yapının devamı açısından ne kadar önemli olduğunu sık sık vurgulamıştır. Gökalp'in aileye dair düşünceleri, onun topluma dair geliştirdiği daha geniş bir vizyonun parçasıdır. Ona göre, milletin gücü ve toplumsal düzen, güçlü ve sağlıklı aile yapıları üzerine kuruludur. Bu nedenle Gökalp, aileyi bir milletin temel direği olarak kabul etmiş ve bu yapıdaki dayanışmanın, milletin geleceğini şekillendiren en önemli unsur olduğunu savunmuştur.

Ziya Gökalp'in sürgün döneminde ailesine yazdığı mektuplar, sonuçta onun aile hayatına verdiği önemi ve bu konuda geliştirdiği derin düşünceleri açığa çıkarmaktadır. Gökalp'e göre, aile sadece bireylerin bir arada yaşadığı bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve milletin temelini oluşturan kutsal bir kurumdur. Aile içindeki sevgi, vefa, dayanışma ve mutluluk, bireylerin hayatlarını anlamlandıran en önemli unsurlardan biridir. Gökalp, ailesinden uzakta geçirdiği bu zor günlerde bile ailesine moral vermeye çalışmış, onların birbirlerine destek olmalarını ve zor zamanları metanetle aşmalarını öğütlemiştir.

3.5. Toplumsal Yaşamda Kadının Yeri

Ziya Gökalp'in sürgün döneminde kızlarına yazdığı mektuplarda, kadınların toplumsal yaşamda güçlü bir yer edinmesi gerektiği fikri sıklıkla vurgulanır. Gökalp, erkek-kadın ayrımını reddeden, kadınların eğitimle toplumsal rollerini geliştirmeleri gerektiğine inanan bir düşündürdür. Hem erkek hem de kız çocuklarına aynı derecede önem veren Gökalp, kadının toplumsal yaşamda yer edinmesinin, sadece bireysel düzeyde değil, toplumun ilerlemesi açısından da merkezi bir rol oynadığını savunur. Gökalp'in kadına bakışı, onun modernleşme ve ilerleme vizyonunun ayrılmaz bir parçasıdır. Kadının güçlü, eğitilmiş ve toplumsal rolünü yerine getiren bir birey olması, Gökalp için yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, aynı zamanda kadın-erkek eşitliğinin temelidir.

Gökalp'in kadınların toplumdaki rolüne yönelik düşünceleri, onun modernleşme ve ilerlemeye olan inancını yansıtır. Gökalp, kadınların sadece ev içi işlerle sınırlı kalmaması gerektiğini savunur ve “Eskiden kızların terbiyesi, onları ev işlerine alıştırmaktı; fakat bugün kızlardan yüksek tahsil de isteniyor” ifadesiyle, modern dünyada kadınların eğitim görmelerinin ve topluma katkıda bulunmalarının bir zorunluluk olduğunu belirtir (Tansel, 1989, s. 322). Ona göre, kadınların eğitimi, sadece aile içinde çocuk yetiştirmekle sınırlı bir sorumluluk değil, aynı zamanda milleti eğitmek ve toplumsal düzene katkıda bulunmak için gereklidir. Kadınlar, toplumsal rollerini yerine getirirken aynı zamanda “milleti terbiye etmek, erkekleri doğru yola sevk etmek” gibi görevler üstlenmelidir (Tansel, 1989, s. 322). Bu düşünceler, Gökalp'in kadınlara yönelik modern bir vizyonu benimsediğini ve onların toplumsal yaşamda aktif bir şekilde yer alması gerektiğini vurgular. Gökalp'in mektuplarında, kadınların toplumdaki statüsü ve bu statünün iyileştirilmesi ile ilgili mesajlar önemli bir yer tutmaktadır. Gökalp, kızlarına özellikle de büyük kızı Seniha'ya yazdığı mektuplarda Türk kadınının Türklerin İslamiyet öncesi

yaşamlarında kadınların üstlendiği rollere gönderme yaparak idealize etmiştir (Durakbaşı, 2005, s. 124).

Gökalp'in kadınlara olan yaklaşımı, aynı zamanda eşitlikçi bir anlayışla şekillenir. O, kız çocuklarının da en az erkekler kadar değerli olduğunu ve aile içinde önemli roller üstlenebileceğini ifade eder. "Kız evladla erkek evlad arasında fark gören eski kafalı babalardan değilim" diyerek, geleneksel ataerkil düşünceleri reddeder (Tansel, 1989, s. 596). Gökalp, kız çocuklarının da bir aileyi devam ettirebileceğini ve toplumsal rollerde başarılı olabileceğini savunur. Özellikle kızı Seniha'ya yazdığı mektuplarda, onun aile içindeki fedakarlıklarına ve liderlik yeteneklerine dikkat çeker. Kızının aileyi ayakta tutma konusundaki başarısı, Gökalp'in kadının sadece ev içinde değil, aynı zamanda aileyi yönetme ve zor zamanlarda liderlik yapma kapasitesine olan inancını pekiştirir. Bu yaklaşım, Gökalp'in kadın-erkek eşitliğine olan inancının bir yansımasıdır ve onun modern toplumda kadınların güçlü birer birey olarak var olma gerekliliğine vurgu yapar.

Gökalp, kadınların toplumsal yaşamda yer almasının sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal bir zorunluluk olduğunu belirtir. "Kadınları erkeklere müsavî yapan bu asır, kadınların da bu meziyetlere erkekler kadar ve belki daha ziyade malik olmasını istiyor" ifadesi, onun toplumsal eşitlik konusundaki kararlılığını gösterir (Tansel, 1989, s. 322). Gökalp, kadınların da erkekler kadar eğitilmiş olması gerektiğini savunur ve kadınların eğitim alarak toplumsal rollerini yerine getirmeleri durumunda toplumsal düzenin daha barışçıl olacağını öngörür. Kadınların, erkeklerin domine ettiği dünyada şefkat ve adaleti getireceğine inanır. "Matbuat, meclis, hükümet yalnız erkeklerin elinde bulunduğu için, dünya hiçbir zaman muharebeden, kavgadan, gürültüden kurtulamıyor" şeklindeki ifadeleri, onun kadınların toplumsal ve siyasi alanlarda aktif bir şekilde yer almasının, dünya barışı için elzem olduğuna dair inancını ortaya koyar (Tansel, 1989, s. 322).

Kadının toplumdaki yeri, Gökalp'in modernleşme ve kalkınma hedeflerinin önemli bir parçasıdır. "Aileyi kadın yapar, o halde millet de kadının bir eseri demektir" ifadesi, onun kadının toplumsal düzenin temelini oluşturduğuna dair inancını yansıtır (Tansel, 1989, s. 415). Kadınlar, aileyi şekillendirir ve güçlü bir aile yapısı, güçlü bir millet yaratmanın anahtarıdır. Gökalp, kadının eğitiminin toplumun ilerlemesinde ne kadar hayati olduğuna vurgu yapar ve "Terakkinin başı kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir" diyerek, kadınların eğitiminin toplumun modernleşmesi ve milletin kalkınması için temel olduğunu belirtir (Tansel, 1989, s. 415). Ona göre, kadınlar iyi yetiştirilirse hem aile hem de toplum daha güçlü hale gelir.

Ziya Gökalp'in toplumsal yaşamda kadının yeri konusundaki düşünceleri, onun modernleşme ve toplumsal kalkınmaya dair vizyonunun bir yansımasıdır. Gökalp, kadınların sadece aile içinde değil, aynı zamanda toplumsal yaşamda da aktif roller üstlenmesi gerektiğine inanır. Ona göre, kadınların eğitimi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük bir önem arz etmektedir. Kadınların eğitilmesi, sadece aileyi değil, aynı zamanda toplumu da şekillendiren bir güçtür. Gökalp, kadın ve erkek arasındaki eşitliği savunarak, kadının toplumsal rollerini tam anlamıyla yerine getirebilmesinin onların ancak eğitim ve eşit toplumsal haklara sahip olması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Gökalp'in kadınlara dair vizyonu, toplumsal barış ve huzurun ancak kadınların da toplumsal süreçlere katılımıyla sağlanabileceğini öngörür. Kadınların toplumsal yaşamda aktif rol oynaması, sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin devamı ve modernleşmenin anahtarıdır. Gökalp, kadınların eğitimiyle güçlü aileler ve dolayısıyla güçlü bir millet yaratılacağını savunur. Bu bağlamda, Gökalp'in toplumsal yaşamda kadının yeri konusundaki düşünceleri, sadece bireysel eşitlik talepleri değil, aynı zamanda modern bir toplum inşa etme hedefiyle şekillenir. Kadınların eğitilmiş, güçlü ve topluma katkıda bulunan bireyler olarak var olması, Gökalp'in toplumsal vizyonunun merkezinde yer alır.

Tartışma ve Sonuç

Ziya Gökalp'in sürgün döneminde ailesine yazdığı mektuplar, ilk bakışta ailevi özlemlerini ve günlük yaşamın zorluklarını ifade eden yazılar gibi görünse de bu mektuplar satır aralarına bakıldığında, Gökalp'in yeni bir toplum ve millet inşası üzerine düşüncelerini de ortaya koyar. Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde, yeni bir toplumsal düzenin nasıl şekilleneceğine dair önemli ipuçları verir. Mektuplarında bahsettiği aile, eğitim, kadınların toplumsal rolü, ruh ve beden sağlığı gibi temalar, aynı zamanda o dönemin koşullarında şekillenmekte olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerini ve ideallerini yansıtır.

Birinci tema olan *dünyanın ve memleketin ahvali*, Gökalp'in sadece kişisel değil, ulusal düzeyde bir dönüşüm arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Gökalp, savaşın yıkıcı etkilerine ve dünya düzenindeki çöküşe rağmen, büyük ideallerin doğacağı bir dönemin habercisi olduğuna inanır. Bu inanç, onun gelecekte kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, adalet, hürriyet ve eşitlik gibi temel değerler üzerine inşa edileceğine dair umutlarını yansıtır. Özellikle "milletler birbirini sevecek, dinler birbirini sevecek" ifadeleri, yeni bir ulus inşasının sadece siyasi bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal bir uzlaşma ve barış içinde gerçekleşmesi gerektiğine dair vizyonunu ortaya koyar (Tansel, 1989, s. 315). Bu bağlamda, Gökalp'in mektupları, bir milletin moral değerler üzerine yeniden doğuşunu ve modernleşmeye yönelişini simgeler.

İkinci tema olan *ruh ve beden sıhhati*, Gökalp'in bireysel sağlık üzerinden toplumsal sağlığa nasıl atıfta bulunduğunu gösterir. Gökalp, ailesine sürekli olarak sağlıklı kalmalarını öğütlerken, aslında sağlığın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir direncin sembolü olduğunu vurgular. O, sağlığı sadece fiziksel bir olgu olarak değil, aynı zamanda ruhsal ve ahlaki bir direncin ifadesi olarak görür. Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Gökalp, bireylerin ahlaki olarak güçlü ve sağlıklı olmalarının toplumsal yapının direncini artıracığına inanır. Bu mektuplar, bireyin ruhsal ve bedensel iyilik hali ile ulusal kalkınma arasında kurduğu bağı anlamamıza yardımcı olur. Gökalp, "Sıhhatin esası da üzülmemektir. Benim için üzülme bana hiyanettir" diyerek kişisel sağlığın toplumsal direncin temeli olduğunu ifade eder (Tansel, 1989, s. 60).

Üçüncü tema olan *eğitim meselesi*, Gökalp'in Türkiye Cumhuriyeti'nde nasıl bir gençlik ve eğitim sistemi hayal ettiğini ortaya koyar. Gökalp, eğitimi aile ve mektep arasında bir denge olarak görür. Aile, bireyin ahlaki gelişimi için önemli bir ortam sunarken, mektep ise bilimsel bilgi ve sosyalleşme için vazgeçilmezdir. Gökalp, "Ahlak aile içinde öğrenilir, ilim mektepte bellenir" diyerek, ahlak ve bilimin birlikte şekillendirdiği bir gençlik modelini savunur (Tansel, 1989, s. 62). Eğitimin sadece bilgi edinme süreci olmadığını, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve ortak hedefler oluşturmaya sağladığını vurgular. Onun bu mektuplardaki eğitim anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin genç nesilleri nasıl bir eğitim sistemiyle yetiştirmesi gerektiğine dair bir yol haritası sunar. Kadınların da bu süreçte aktif bir rol üstlenmeleri gerektiğini savunur ve kız çocuklarının eğitiminin milletin geleceği açısından hayati olduğunu belirtir.

Dördüncü tema olan *aile hayatının önemi*, Gökalp'in sadece bir birey olarak değil, bir toplumbilimci olarak aileye verdiği değeri göstermektedir. Gökalp, "Aileyi kadın yapar, o halde millet de kadının bir eseri demektir" diyerek, aileyi sadece bireysel bir birim olarak değil, milletin inşasında temel bir yapı taşı olarak görür (Tansel, 1989, s. 415). Aile hayatı, Gökalp için bir ulusun toplumsal ve ahlaki değerlerinin devamlılığını sağlayan en önemli kurumdur. Cumhuriyet'in inşasında, güçlü ve dayanışma içinde olan ailelerin, milletin sosyal dokusunu oluşturacağına inanır. Gökalp'in ailesine yazdığı mektuplar, aile içinde sevgi, vefa ve karşılıklı destekle ayakta kalan bir yapının, toplumsal düzenin temel taşı olduğu düşüncesini yansıtır.

Beşinci tema olan *toplumsal yaşamda kadının yeri*, Gökalp'in modernleşme sürecinde kadınlara verdiği önemi açığa çıkarır. Gökalp, kadınların sadece aile içinde değil, toplumsal yaşamda da güçlü bir yer edinmesi gerektiğini savunur. Onun kadına bakış açısı, kadınların eğitilmesinin sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal kalkınma için zorunlu bir adım olduğunu gösterir. Gökalp, "Kadınlar da bu meziyetlere erkekler kadar ve belki daha ziyade malik olmasını istiyor" diyerek, kadınların eğitim ve toplumsal rollerini artırmaları gerektiğini

vurgular (Tansel, 1989, s. 322). Kadının eğitilmiş olması, sadece ailenin değil, milletin de kalkınmasını sağlayacak bir güçtür. Kadınların toplumsal hayatta yer alması, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Ziya Gökalp'in 1919-1921 yılları arasında sürgünde yazdığı mektuplar, onun sadece kişisel yaşamına değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra kurulacak olan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecine dair düşüncelerine ışık tutar. Gökalp'in mektuplarındaki temalar, onun bireyden topluma, aileden millete uzanan bir düşünce dünyasını yansıtır. Gökalp, toplumsal değişim ve modernleşme sürecinde ahlak, eğitim, sağlık, aile ve kadının rolüne büyük bir önem atfeder. Bu mektuplar, Cumhuriyet'in toplumsal yapısını şekillendirecek olan değerlerin izlerini taşır.

Gökalp'in mektuplarında sıkça vurguladığı ahlak, adalet, hürriyet ve eğitim gibi kavramlar, Cumhuriyet'in temel değerlerine paralel bir düşünce sistemini ortaya koyar. Gökalp, bireylerin ve ailelerin güçlü olduğu bir toplumun, modernleşme sürecinde başarılı olacağına inanır. Kadının eğitilmesi ve toplumsal hayatta aktif bir rol alması, Gökalp'in milletin ilerlemesi için hayati gördüğü unsurlardan biridir. Onun düşünce dünyasında, kadın ve erkek arasındaki eşitlik, toplumsal barış ve kalkınmanın anahtarıdır.

Sonuç olarak, Gökalp'in mektupları sadece ailesine yönelik kişisel ifadeler değil, aynı zamanda yeni bir toplum inşa etmeye yönelik geniş bir vizyonu yansıtır. Bu mektuplar, Cumhuriyet Türkiye'sinin toplumsal değerler ve modernleşme sürecindeki yol haritasını anlamamıza katkı sağlar. Gökalp'in toplumsal yapıyı şekillendirmeye dair düşünceleri, Cumhuriyet'in inşasında etkili olmuş ve hatta günümüzdeki Türkiye'nin toplumsal değerlerinin temellerini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Argunşah, H. (2016). *Kadın ve Edebiyat Kendini Yazmak*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2020). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz* (3. b.). (A. Aypay, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (3. b.). (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Çetin, N. (2024). Ziya Gökalp'te İdeal Gençlik Tasarımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 26(2), 57-76.
- Çınar, T. (2022). Fikir Hayatından Kalp Hayatına Ziya Gökalp: Malta ve Limni Mektupları'na Göre Baba ve Eş Olarak. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(73), 19-36.
- Doğan, Y. (2019). Ziya Gökalp'in Malta Esareti. O. Bozan, H. Asan, H. Yıldız, & M. S. Erpolat (Dü) içinde, *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır* (Cilt 3, s. 350-360). Elazığ: Manas Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2005). Ziya Gökalp'in Limni ve Malta Mektupları'nda Yeni Hayat ve Yeni Aile. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(10), 123-136.
- Ergün, N. (2023). Anlatı (Narrative) Araştırması. A. Çetin içinde, *Nitel Araştırma Yöntemleri Kuram, Uygulama ve Sınırlılıklar* (s. 109-132). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erişirgil, M. E. (2007). *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp* (3. b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Göçgün, Ö. (1992). *Hususi Mektuplarına Göre: Ziya Gökalp'in Hayat Görüşü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Göksel, A. N. (1956). *Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*. Işıl Matbaası: İstanbul.

- Gürsoy, Ş., & Çapcıoğlu, İ. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 89-98.
- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 435-476.
- Kaya, T., & Turhan, R. (2006). Ziya Gökalp'in Yaşam Öyküsü. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 1-6.
- Kırbaçoğlu Kılıç, L. (2018). Ziya Gökalp'in Hususi Mektuplarında Değer Aktarımı. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(62), 239-250.
- Sınar, A. (2002). Bir Mefkûre Adamının Kaleminden Malta. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 85-98.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (7. b.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, M. C. (2011). Ziya Gökalp'in Düşünce Sisteminde Din, Eğitim ve Kültür. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 385-400.
- Tansel, F. A. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları* (2. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tanyu, H. (1981). *Ziya Gökalp'in Kronolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yıldız, S. (2013). Sürgün Mektuplarında Ziya Gökalp. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 265-288.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.